

5.Sınıf Sosyal Bilgiler Konu Özetleri

6.Ünite : Etkin Vatandaşlık
Konu : Temel Haklarımızı Öğrenelim

Bir insanın doğuştan sahip olduğu ve insanca yaşayabilmesi için gerekli olan haklara **temel hak** denir. Temel haklar devlet tarafından anayasa ile korunma altına alınmıştır. İnsanlar yaşamak, eğitim almak, sağlıklı bir yaşam sürmek, özel hayatlarının gizli tutulmasını istemek, konut sahibi olmak, geçimini sağlamak için çalışma gibi temel haklara sahiptir. İnsanların huzur ve güven içerisinde yaşamaları için bu hakların korunması ve kullanılması gereklidir. Temel hakların ihlal edildiği veya gereksiz yere sınırlandırıldığı bir toplumda insanların mutlu ve huzurlu yaşamaları mümkün değildir.

Devlet tarafından anayasal güvence altında olan temel haklardan bazılarını inceleyelim.

Kişi Dokunulmazlığı Hakkı (Yaşama Hakkı)

MADDE 17. - Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz. Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz.

Özel Hayatın Gizliliği Hakkı

MADDE 20. - Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.

Konut Dokunulmazlığı Hakkı

MADDE 21. - Kimsenin konutuna dokunulamaz. Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış mercinin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz.

Eğitim ve Öğrenim Hakkı

MADDE 42. - Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.

Sağlık Hakkı

MADDE 56. - Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.

Seçme ve Seçilme Hakkı

MADDE 67. - Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halk oylamasına katılma hakkına sahiptir. On sekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme, seçilme ve halk oylamasına katılma haklarına sahiptir.

İnsanların her türlü dış etkiden bağımsız olarak kendi isteğine ve düşüncesine göre karar vermesine **özgürlük** denir. İnsanların kişiliğini geliştiren ve başkalarının haklarını ihlal etmeden özgürce yaşamasını sağlayan temel özgürlükler vardır.

Devlet tarafından anayasal güvence altında olan özgürlüklerden bazılarını inceleyelim.

Haberleşme Özgürlüğü

MADDE 22. - Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır. Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz.

Yerleşme ve Seyahat Özgürlüğü

MADDE 23. - Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir. Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak; Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek; Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir. Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir. Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

Din ve Vicdan Özgürlüğü

MADDE 24. - Herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Kimse ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve

kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz. Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır.

Düşünce ve Kanaat Özgürlüğü

MADDE 25. - Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

Kişi, doğduğu andan ölünceye kadar temel hak ve özgürlüklere sahiptir. Temel hak ve özgürlükler evrenseldir yani dünyanın her yerinde geçerlidir. Örneğin, yaşama hakkı dünyanın her yerinde insanlara tanınan temel bir haktır. Sahip olduğumuz temel hak ve özgürlükler dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez özelliğindedir. Ülkemizde temel hak ve özgürlükler devletimizin güvencesi altındadır ancak dünyada temel hak ve özgürlüklerin güvence altında olmadığı ülkeler de bulunmaktadır.

Başkalarının temel haklarını kısıtlayan veya özgürlük alanlarını sınırlandıran kişiler suç işler. İşlenen her suçun kanunda bir cezası vardır. Bir insanın konutuna izinsiz giren bir kişi, o insanın konut dokunulmazlığı hakkını ihlal etmiş ve suç işlemiş olur.

Temel haklarımızdan birinin kullanımı engellendiğinde veya özgürlüklerimizden bazıları sınırlandırıldığında diğer temel hak ve özgürlüklerimizin bir anlamı kalmayabilir. Örneğin, sağlık hakkımız engellenirse hastalandığımızda tedavi olup iyileşemeyiz. Sağlık sorunları olan bir birey için diğer haklarının olması pek bir anlam ifade etmeyebilir. Temel hak ve özgürlüklerimizi kullanırken başkalarının da temel hak ve özgürlüklerinin olduğunu unutmamalıyız. Örneğin, sınıfta diğer arkadaşlarınızı rahatsız etmeden dersinizi dinlemeniz gereklidir.

Bir kişi sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri bilmeli ve kullanmalıdır. Ülkemizde temel hak ve özgürlüklerimiz anayasayla güvence altına alınmıştır. Anayasamıza göre insanların temel hak ve özgürlükleri sebepsiz yere sınırlandırılmaz. Anayasamızda hangi durumlarda temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılacağı açıkça belirtilmiştir. Savaş hali, sıkıyönetim, olağanüstü hal, kamu düzeninin bozulması, milli güvenliğin tehlikede olması, bulaşıcı ve salgın hastalıkların ortaya çıkması gibi durumlarda insanların hak ve özgürlükleri belli ölçülerde sınırlandırılabilir. Yaşama hakkı, düşünce ve kanaat özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ise her ne sebeple olursa olsun sınırlandırılmaz.

Temel hak ve özgürlüklerin korunduğu ve kullanıldığı bir toplumun bireyleri huzur ve güven içinde yaşar. Bu tür toplumlarda adalet ve eşitlik insanlar arasında daha kolay sağlanır. Bireyler kendi yeteneklerini ön plana çıkararak ülkelere daha faydalı hale gelirler. Demokratik yaşam daha kolay gelişir. İnsanların gelecek korkusu ortadan kalkar. İnsanların vatandaş olma bilinçleri üst seviyeye çıkar. İnsanlar arasında birlik ve beraberlik sağlanır. Sivil toplum kuruluşları daha rahat çalışma ortamı bulur ve insanlara daha faydalı hizmetler sağlayabilir. İnsanlar arasında dil, din, ırk, cinsiyet ve siyasi düşünce ayrımı yapılmaz.

Katılım hakkı ve düşünce özgürlüğü temel haklarımızdandır. İnsanlar bu haklarını istedikleri zaman kullanabilir. İnsanların yaşamlarını etkileyen toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmelere dair söz sahibi olmaları açısından kullanılan temel hakka **katılım hakkı** denir.

Vatandaşların ülke yönetimine katılma hakkı vardır. Örneğin, seçimler yapıldığı zaman insanlar vatandaşlık görevi olarak oy kullanır. Kendisini yönetecek kişileri seçer. Kişinin inançlarını ve düşündüklerini hiçbir baskıya uğramadan özgürce açıklayıp yayabilmesine düşünce özgürlüğü denir. İnsanların neler düşündüğünü sınırlamak mümkün değildir. Bireyler kendi hür iradeleriyle düşüncelerini ifade eder. Yeri geldiğinde kendi haklarını savunmak için düşünce özgürlüğüne başvurur. Burada dikkat edilmesi gereken konu açıklanan düşüncelerin suç teşkil etmemesi gerektiğidir. Milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, devletin bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi ve suçluların cezalandırılması gibi durumlarda bu hakkımızın sınırlanabileceği Anayasamızın 26. maddesinde belirtilmiştir.

Yetişkin bireyler gibi çocuklar da katılım hakkı ve düşünce özgürlüğüne sahiptir. Yetişkinlerin, çocukların düşüncelerini dinleme ve ciddiye alma sorumluluğu vardır. Bu durum, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de belirtilmiştir.

Çocuklar ailenin bir parçasıdır. Bu nedenle aile içinde alınan kararlar onları da ilgilendirmektedir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de belirtildiği gibi her çocuk kendisini ilgilendiren konularda düşüncelerini serbestçe ifade edebilir. Aile içinde karar alınırken çocukların düşün-celerini özgürce söyleyebildiği bir ortam oluşturulması önemlidir. Böylece aile içinde demokratik bir anlayış sergilenir. Çocuklar bu yolla katılım ve düşünce özgürlüğü hakkını kullanmış olur.